

Dekonstrukce a konstrukce krajiny v Kollárově Cestopisu do Horní Italie – Keszthely, Zalavár, Zalaapáti

Róbert Kiss Szemán

KISS SZEMÁN, R.: Deconstruction and Construction of the Landscape in Kollár's Journey to Northern Italy – Keszthely, Zalavár, Zalaapáti
SLOVENSKÁ LITERATÚRA 66, No. 3, p. 207–215

Keywords: 19th century travelogue, cultural space organization, national emblematicism, Journey to Northern Italy, the literature of Enlightenment

This paper deals with a specific genre in Kollár's work, namely the travelogue entitled Journey to Northern Italy (1843), which is an integral piece of central European travelogues of the 19th century. The study focuses on the analysis of the first stretch of the writer's journey to the territory of the Hungarian Kingdom, specifically on the description of the area Zalavár/Mosaburg which belongs to the well-known early medieval settlements of the Cyril and Methodius era. On the one hand, the author's focus is on the method of the space organization of the mentioned travelogue rooted in the Baroque era (first of all the phenomena as enfilade or central organization of the space). On the other hand, the author pays attention to Kollár's efforts to create a modern Slavic cultural space from the old one as well as to the writer's endeavour to set the Slavic cultural space free from the Hungarian captivity

Kľúčové slová: cestopis 19. storočia, usporiadanie kultúrneho priestoru, národná symbolika, Cestopis do Horní Italie, osvietená literatúra

Pouť a putování lze chápat jako archetyp stesku po dálkách a úprku, které v člověku vzbuzují tendenci pojímat čas jako entitu uchopitelnou v prostoru. Je těžké určit, odkdy se v lidské kultuře objevuje prostorové chápání času, avšak v dějinách křesťanství nabývá masového rozměru za Konstantina Velikého; tehdy totiž křesťanství poutníci hojně navštěvují místa, kde kdysi probíhaly události spojené v dějinách spásy s postavou Ježíše Krista. Cestopisy Jána Kollára stavějí vzájemnou převoditelnost času a prostoru do služeb slovanského národního emblematicismu,

208 přičemž v případě *Cestopisu do Horní Italie*, vydaného v Pešti roku 1843,¹ můžeme výsledek nazvat slovanským kulturním putováním a prostorem, jež sice odkazují do minulosti, ale přesto jsou především projevem starosti o budoucí zájmy národa.

Módní vlna cestopisů a cestovatelských zpráv, které se v druhé polovině 18. století staly oblíbenou četbou francouzského a německého jazykového teritoria, uvedme „jmenovitě Denonovo vypsání a vyobrazení egyptských starožitností,² Goetheho vlášskou cestu,³ Eberhardovu,⁴ Försterovu⁵ a jiných Itálii“,⁶ nejspíše zasáhla a uchvátila už někdejšího posluchače univerzity v Jeně, musela však uplynout ještě dvě desetiletí, než se slovenský evangelický duchovní z Pešti vydal na cestu do Itálie, aby pak svoje cestovatelské zážitky zvěčnil v knize. Zatímco dojmy nabyté za mladického putování se odrážejí zejména v Kollárově básnickém díle a připojeném *Výkladu*, zážitky zralého muže cestujícího do Itálie naplnily samostatný svazek. V pozadí dobové módní vášně pro cestopisy hraje neskrývanou, ba zcela zřetelnou roli specifický sociologický rys evropských společností prožívajících po napoleonských válkách mírové období, že možnost cestovat a na cestách se vzdělávat byla nyní dostupná už i širším měšťanským vrstvám, stejně jako církevní a světské inteligenci. Prvořadým cílem těchto cest byla pro Němce Itálie, zejména střední a jižní,⁷ zatímco obyvatelé Uher se častěji vypravovali do Německa nebo do Francie. Z tohoto hlediska lze na Kollárův *hornoitalský cestopis* pohlížet jako na stmelení obou směrů, ovšem snad nejtěsněji se přiblížíme pravdě, když si jej představíme jako práci spadající převážně do kategorie národního emblematismu, jehož deklarovaným cílem bylo vytvoření moderního slovanského národa.⁸ Slovanský národní emblematismus je v mnoha ohledech spjat s barokním slavismem a jeho spojení s alteritou je nejužší v těch oblastech, v nichž nacházíme projevy synkretického splývání vědy a umění, rozmanitých

1 Kollár, Ján: *Cestopis obsahující cestu do Horní Italie a odtud přes Tyrolsko a Baworsko, se zvláštním ohledem na slawjanské žiwly roku 1841. Konanau a sepsanau od Jana Kollára S* Wyobrazeními a Přílohami též i se *Slovníkem slawjanských umělcůw všech kmenůw od neystarších časůw k nynějšímu věku, s krátkým žiwotopisem a udáním znamenitějších, zvláště národních, wýtworůw*. W Pešti : Tiskem Trattner Károlyiho, 1843.

2 DENON, Dominique Vivant: *Voyage dans la Basse et Haute-Égypte pendant les campagnes du général Bonaparte I - II*, 1802. – Dílo mohli čtenáři znát pravděpodobně i v německém překladu: *Vivant Denon's Reise in Nieder- und Ober-Aegypten, waehrend der Feldzüge des Generals Bonaparte. Aus dem Französischen übersetzt und mit einigen Anmerkungen begleitet von Dieterich Tiedemann fürstl. hessischem Hofrath und Professor der Philosophie in Warburg. Mit acht Kupfern*. Berlin : in der Vossischen Buchhandlung, 1803.

3 GOETHE, Johann Wolfgang von: *Utazás Itáliában*. Budapest : Magyar Helikon, 1961.

4 EBERHARD, August Gottlob: *Italien wie es mir erschienen ist I - II*. Halle : E. Heynemann, 1832, 1839 (2. vydání).

5 FÖRSTER, Ernst Joachim: *Handbuch für Reisende in Italien*. München : 1840. – Do ruky se mi dostalo pouze čtvrté vydání této knihy, jež vyšlo o osm let později: *Handbuch für Reisende in Italien von dr. Ernst Förster. Vierte verbesserte und vermehrte Auflage. Mit einer Wegweiser für Leidende von Dr. Rudolf Wagner Professor der Medizin in Göttingen. Mit vielen Karten und Plänen*. München : Literarisch-artistische Anstalt der J. G. Cottaschen Buchhandlung, 1848.

6 Kollár, c. d., s. VII.

7 FITZON, Thorsten: *Reisen in das befremdliche Pompeji. Antiklassizistische Antikenwahrnehmung deutscher Italienreisender 1750 - 1870*. Berlin - New York : Walter de Gruyter, 2015.

8 KISS SZEMÁN, Róbert: *Slovanský Goethe v Pešti. Národní emblematicismus středoevropských Slovanů*. Praha : Akropolis, 2014.

uměleckých odvětví, literárních rodů a druhů. Sem patří třeba i sdělení vyjádřené současně slovem i obrazem.⁹

O důvodech, jež autora k cestě vedly, se dozvídáme bezprostředně z jeho narace: Kollár se v *Předsloví* ke svému *Cestopisu* zmiňuje o osobním důvodu, jímž bylo vyhovět pozvání na svatbu, které obdržel od Vincence Doležálka, „dohlédače“ císařskokrálovské hraniční stráže. Vincenc Doležálek, jehož svatba se konala v září 1841 v dolnoštyrském městečku Rann (dnes Brežice, Slovinsko), se s peštským duchovním seznámil a spřátelil při návštěvě svého staršího bratra, Antonína Doležálka, „ředitele ústavu slepých v Pešti“.¹⁰

Další důvod, na který se Kollár odvolává, je jeho církevní „ouřad“, který „v Pešti skrze místní a nahodilé okoličnosti tak obtížný a nepotěšený jest, jako sotvy kde jinde“.¹¹ Žehrá na to, že slovenský kazatel „má zde netoliko svou církev a školu, ale i krajinské zde se zdržující, větším dílem ze Slovákův záležející vojsko, mimo to osem rozličných špitálův a nemocnic k duchovnímu obstarávání a navštěvování, z nichž čtyři v Pešti, čtyři v Budíně jsou; k tomu čtyři žaláře vězňův vojenských, stoličných, městských a nad to ještě všelijaké ústavy žebrákův, sirotkův a těm podobných ubožákův a nešťastníkův.“¹²

K rozhodnutí vydat se na cestu zároveň přispěly i aktuální spory uvnitř uherské evangelické církve, o nichž se dozvídáme z Kollárova dialogu s hrabětem Károlyem Zayem, „všeobecným dohlédačem“ evangelických církví v Uhrách. Hrabě Zay se totiž jednou zrána slovenského duchovního zeptal, zdali je pravda, že prchá do Itálie, aby se vyhnul připravovanému konventu.¹³ Z rozhovoru, který nepostrádá duchaplnost a je veden formou elegantní slovní šarvátky, vychází najevo, že podstatou sporu obou mužů je plánované sjednocení reformované a evangelické církve a role, kterou by měl Kollár v tomto procesu sehrát. Kollár svoje stanovisko k dané záležitosti formuluje takto: „Slováci jsou toho domněni, že evanjeličtí Maďaři, cítíce se býti nemnohými a slabými, s kalvíny, jenž téměř všickni pouzí Maďaři jsou, proto se sjednotiti chtějí, aby se tak spojenými silami tím klopotněji na Slováky obořiti a tím s jistějším prospěchem je zmaďariti mohli.“¹⁴ Na Kollára tedy všechny tyto důvody zaúčinkovaly společně, když se rozhodl, že se rozloučí s manželkou a dcerkou a 7. září 1841 se vydá na cestu. V šest hodin ráno, ještě než byl peštský pontonový most rozevřen, aby lodím umožnil plavbu, překročil Dunaj do Budína a přes Zadunají a Chorvatsko vyrazil do severní Itálie.¹⁵ Pojal úmysl, že cestou „cokoli našeho jest“, přivlastní slovanskému národu a kultuře.

Národní emblematicismus 19. století ve značné míře čerpal z alteritní kultury a literatury. Proto i skromnější měšťanská nápodoba barokní Grand Tour, na kterou se Kollár vydává v 19. století, až překvapivě velkým počtem svých rysů

9 KNAPP, Éva: *Irodalmi emblematika Magyarországon a XVI - XVIII. században*. Budapest : Universitas Könyvkiadó, 2005.

10 Kollár, c. d., s. III.

11 Údaje o evangelických církevních sborech v Uhrách srov. se schematismem, který sestavil KOLLÁR, Ján: *Schematismus generalis ecclesiarum & scholarum evang. aug. conf. in Hungaria, jussu incl. ac vener. generalis quatuor superintendentiarum conventus aditio anno 1838. a Joanne Kollár, eccles. evang. aug. conf. pestano-budensis VDM*. Pestini : typis Trattner-Károlyianis. 1838.

12 Kollár, c. d., s. III.

13 Tamtéž.

14 Kollár, c. d., s. VI.

15 Kollár, c. d., s. 1.

210 připomíná cestovní zvyky známé z předchozích epoch. Například prostorovým rozvržením trasy, které můžeme snadno chápat jako určitý ohlas barokní organizace prostoru. V baroku byla organizace prostoru založena především na rytmickém střídání enfilád, axiálních a centrálních prostorů. Enfiláda je způsob řazení méně významných prostorů, například navzájem průchozích salonků a pokojů navlečených na jednu středovou osu. Tuto prostorovou strukturu doplňuje, je-li třeba přidat i významnější společenské místnosti nebo určit řekněme pozici přijímacího salonu či kostela, axiální a centrální organizace prostoru. Uspořádání větších a důležitějších prostorů se totiž v důsledku jejich zamýšlené společenské funkce zásadně liší od enfiládového řazení, jehož ráz je osobní a zajišťuje intimitu. Narátor *hornoitalského cestopisu* při pohybu v Zadunají uvedené typy organizace prostoru střídá; má namířeno do Keszthelye a počíná si takto: Poté co za sebou nechá Veszprém, přichází na řadu v rychlém sledu za sebou a ve stejném rytmu Vigántpetend a Kapolcs, potom cestovatel míjí hrady v Hegyesdu, v Gyulakeszi a v Szigligetu a nakonec dorazí do obce Balatonederics. Při putování prostorem organizovaným do enfilády se mu na jednotlivých zastávkách vryje do paměti pouze jediný dojem: Ve Vigántpetendu a v Kapolcsi kamenitá, neúrodná půda, u hradních zřícenin si všimne jejich malebnosti a v Edericsi vlašťovčího sněmu připravujícího se k odletu do teplých krajín. Při pohledu na shromáždění *létavých štěbetalek* si pomyslí: „(...) *dříve moře a jih pozdravíte nežli my rozumní čtvernohové se všemi našimi železnodráhami a parolodími*“. Jakmile však dorazí do Keszthelye, rychlý pohyb vpřed se hned zpomalí, vypravěč zbystrí pozornost a prostor se rozšíří; příčina tkví jednoznačně v tom, že se ocitá na území, které je pro narátora enormně významné, vstupuje do slovanské kulturní krajiny. Kollár se z rozhovoru v hostinci dozví, že v Zalaváru byly nalezeny – abychom užili dobového označení – „starožitnosti“. Najme si tedy vůz a druhý den odjede do Zalaváru. Odtamtud je pozván do kláštera v Zalaapáti a pak se vrací zpátky do Keszthelye, aby nazítří cestou do Nagykanizse a do Chorvatska znovu projel kolem Zalaváru.

Shromáždění vlašťovek na kraji vesnice ležící na břehu Balatonu tak předjímá vypravěčovu cestu ve dvojitým smyslu, jinak řečeno má dvojitý emblematický význam: Je jednak obrazem opouštění nepřátelského prostředí, jednak předzvěstí příjezdu na klasická území, která chce narátor, aniž by se tím sebestemně tajil, poslovanštit. Ptačí slet znamená však teprve pouhou přípravu a v tomto smyslu se rostoucí hejno vlašťovek stává předobrazem kruhu opsaného Kollárem v Zalaváru a okolí – slovanské dějiny propůjčují tomuto místu význam, díky kterému se dosavadní enfiláda mění v centrálně organizovaný prostor. Ve středu kruhu stojí samotný Zalavár, zhmotnění Pribinovy a Kocelovy politické moci, stejně jako náboženského, jazykového a kulturního potenciálu slovanských věrozvěstů. Axiální a centrální organizaci prostoru zprostředkovanou textem Kollár navíc ještě vizualizuje vlastnoručně kreslenou mapkou, přiloženou i k tištěné verzi cestopisu, zobrazující axiálně organizovanou pevnost s obdélníkovým půdorysem a v ní obdobně organizovaný prostor baziliky, který v rohových styčných bodech přímek ohraničují čtyři kruhové bašty a uvnitř je doplněn půlkruhovou apsidou/kaplí. Tento zalavárský model organizace prostoru charakterizuje celou Kollárovu cestu: Enfiládovou linearitu, kterou občas přerušují centrální přesuny podobné výletu do Zalaváru, Zalaapáti a Keszthelye, organizuje autor cestopisu nakonec do ještě většího a dokonalého kruhu, neboť jeho pouť vede přes Chorvatsko do

severní Itálie, odtamtud do Tyrolska a pak do Bavorska, odkud se vrací zpátky do Pešti. Tento velký středoevropský okruh absolvuje proto, aby – jak o tom svědčí druhá polovina dlouhého barokního názvu Kollárova cestopisu – navštívené lokality zkoumal „se zvláštním ohledem na slawjanské živly“.

Úsek cesty mezi Keszthelyem a Zalavárem je orámován dvěma místy a příběhy. První se odehrává na hlavním náměstí ve Veszprémě, kde Kollára osloví dva venkované z Velegu (Nagyveleg) a jako starému známému si mu postěžují, že na různých fórech evangelické církve už delší dobu marně usilují o to, aby jim byl přidělen duchovní pastýř, jehož mateřštinou je slovenština. V hovoru na toto téma přijde řeč i na blízkou obec Lajoš-Komárno (Lajoskomárom); odtamtud totiž pocházel Slovák, který zemřel po dvaceti čtyřech ranách lískovkou, po trestu, jenž na něm byl vykonán před „stoličným domem“ ve Veszprému. Na základě této zmínky Kollár soudí, že „i více československých a vendických vesnic úpí tam pod podobným břemenem národního šálenství a jazykotyranství“.¹⁶ To, co se stalo, má Kollár za zlé zákonům obci – domnívá se, že „Vesprýmská stolice“ by neměla trestat mírumilovné obyvatele, jejichž jediným proviněním je, že se hlásí ke své národnosti, nýbrž „bakoňské živáně a loupežníky (...), kteří zde všude vraždu a krádež páchají tak, že cestující každý krok s bázní a třesením konati musí“. Na druhém konci úseku vedoucího z Veszprému ke státní hranici kříží cestu řeka Mura, přes kterou převážejí převozníci. Podle autorova líčení se maďarský převozník a jeho žena na cestující, kteří k řece dorazili ve večerních hodinách a ještě ten den se chtěli dostat na druhý břeh, s velkým křikem obořili. „Strašné teremtetování, basomování, kutyalelkování“¹⁷ a další „hrubé proklínání a zlořečení“ uslyšel chorvatský převozník z druhého břehu. Hned připlul a skupinu ochotně převezl přes řeku do Chorvatska, kde se cestujícím konečně ulevilo, neboť se mohli rozloučit s uherskou krajinou.

Úsek cesty nacházející se na uherském území je tedy orámován křivdami páchanými na zadunajských Slovácích a grobiánským chováním maďarského převozníka a oživuje rozšířený topos barokního slavismu, podle něhož podmaněné domorodé slovanské obyvatelstvo úpí pod útlakem násilných a barbarských dobyvatelů vtrhnuvších na jeho území z východu. Ve světle této koncepce jsou původní slovanští obyvatelé právoplatnými vlastníky daného teritoria, jim patří kulturní dědictví, které se zde nalézá, oni tuto krajinu přetvořili v krajinu kulturní. Barbarským Maďarům křesťanská minulost, kultura a krajina nic neříká, proto ji mohou bez zábran vykořisťovat a pustošit. Topos křesťanské krajiny versus barbarských hord není v evropské kultuře ničím novým a nevidaným: Po jeho stopách se můžeme ubírat do minulosti až k maloasijským a severoafrickým křesťanským komunitám podmaněným Araby. Na uvedeném toposu staví ve střední Evropě i německá tzv. Türkenliteratur, která je důsledkem tureckého vpádu. Barbarský lid, v daném případě maďarské obyvatele župy Zala, popisuje Kollár takto: „V celé téměř Saladské stolici nespatriili jsme přívětivého a pěkného obličeje. Obyvatelé zrůstu nízkého, postavy silné, tvářnosti více méně totožné, zasmušilé,

16 „Wesnice Weleg leží nedaleko od Bělohradu k seweru, Lajoš-Komárno nedaloko od Weszprýmu k jihu. A však i wice československých a wendických wesnic upí tam pod podobným břemenem národního šálenství a jazykotyranství.“ Kollár, c. d., s. 7.

17 „strašné teremtetování, basomování, kutyalelkování“, Kollár, c. d., s. 19.

212 *oděv Milfayovský: houně červenými pásy ozdobené.*¹⁸ (Ferkó Milfajt byl pobočníkem zbojníka Jósiky Sobriho.)

V kollárovske politické a kulturní koncepci lze od 30. let pozorovat výrazný obrat, v jehož důsledku přebírá maďarská kultura od německé pozici prvořadě antikultury;¹⁹ od té chvíle se slovanská kultura vyhraňuje především vůči kultuře maďarské. A antikultura je něčím zavrženíhodným, něčím, co musí být odmítáno a ničeno, ať už jde o krajinu, předměty nebo ducha.

Příkladem antikultury promítnuté do krajiny je i Kollárovo líčení keszthelyského Georgika a jeho okolí. „*Zdejší Georgikon (však) na okrášlení a vzdělání okolního kraje zhola žádného vplyvu nemělo. Nebo cesty zdejší jsou špatné, ploty zahrad a vinic nemotorné, starobou hnijící; rolnictví a vinařství tak jak jinde spořádané. Sám ústav již v nedobřím stavu se nalézá; nečistota ve dvoře, na stěnách i ve školách: a přece se minulého roku žákův 63 počítalo.*“²⁰ Gáspár Salesius, benediktinský „administrátor klášterních statkův“ v Zalaapáti, je člověk neznalý, který nemá ani tušení o kulturním významu zalavárských „zbořenin“. Naopak, a to je potěšující zpráva pro Němce, Kollárův německý spolustolovník a spolubesedník v hostinci (jistý pan Speil, o němž se nic bližšího nedozvíme) je popsán jako „*muž okazalé postavy, nad jiné (rozuměj: nad Maďary) vzdělanější a výmluvnější*“, který utvrdí narátora v naději, že v Zalaváru najde „*starožitnosti*“, zároveň ho však upozorní na to, že orgán utlačovatelské antikultury, *slavná stolice*, už zalavárské ruiny „*skrže lid rozkopávati dává, aby kamením odtud získaným nově založená silnice se dlažiti mohla*“.²¹

Od toho okamžiku se nejdůležitějším posláním výpravy do Zalaváru stává vysvobození krajiny z maďarského zajetí. Zalavárské ruiny jsou jako významná slovanská kulturní krajina začleněny do moderního slovanského národního emblematismu. Kollár se ve čtyřicátých letech už může vykázat četnými podrobně zpracovanými oblastmi slovanského národního emblematismu. Světlo světa spatřilo druhé, rozšířené vydání *Slávy dcery* s připojeným *Výkladem*²² a mimo to Kollár vypracoval teorii slovanské kulturní vzájemnosti (Kollár, 1837), aby jí nahradil hungarismus zděděný z alterity; v duchu této teorie mají jazykový a kulturní čechoslovakismus a ilyrismus v kruhu uherských Slovanů nahradit latinu. A co se politického vědomí týče, místo hungarismu začlenil do své koncepce zatím ještě imaginární ideu politického semknutí slovanského živlu. Na rozdíl od Gaje, který se v roce 1841 vrátil z cesty do Ruska s nemalou finanční podporou, v souvislosti s Kollárem se nezachovaly žádné dokumenty svědčící o tom, že by byl ruským agentem, i když jeho koncept „slovanské kulturní vzájemnosti“ byl

18 „W celé téměř Saladské stolici nespatriili sme přiwětíwého a pěkného obličej. Obywatelé zrůstu nízkého, postawy silné, twárnosti wice méně totožné, zasmušilé, oděw Milfayowský: hauně červenými pásy ozdobené.“ Kollár, c. d., s. 8.

19 Roszak, Thodore: *The Making of a Counter Culture. Reflections on the Technocratic Society and Its Youthfull Opposition*. Berkeley - Los Angeles - London : University of California Press, 1969.

20 „Zdejší Georgikon však na okrášlení a vzdělání okolního kraje zhola žádného vplywu nemělo. Nebo cesty zdejší jsou špatné, ploty zahrad a vinic nemotorné, starobau hnijící; rolnictví a winářství tak jak jinde spořádané. Sám ústaw již w nedobřím stavu se nalezá nečistota we dvoře, na stěnách i we školách: a předce se minulého roku žákůw 63 počítalo.“ Kollár, c. d., s. 8.

21 Kollár, c. d., s. 9.

22 Kollár, Ján: *Výklad čili Přjmkety a Wyswětliwky ku Sláwy Dceře. S obrazy, s mappau a s Přjdwkem drobnějšjch básnj rozličného obsahu, od Jana Kollára*. W Pešti : tiskem Trattnera a Károliho, 1832.

v maďarském duchovním prostředí často označován za panslavistický a Kollár měl v intelektuálních kruzích své doby pověst člověka, který jde Rusům na ruku. Na druhé straně se Kollár – podobně jako značná část slovanských intelektuálů v Uhrách – hrozil „maďarománie“ spojené s obrozeneckým obdobím reformem; v soukromém životě byl neustále nucen utíkat, zatímco v životě veřejném a církevním se musel nepřetržitě bránit. Za takových okolností tedy není divu, že i na jeho *hornoitalský cestopis* pohlížíme jako na kulturní model jak osobního, tak národního exodu. V tomto modelu se slovenská kulturní krajina stává imaginárním fenoménem povzneseným nad politické a etnické hranice, který sice zdánlivě zahrnuje západní polovinu Uher, severní Itálii i Bavorsko, ale ve skutečnosti se nachází v rovině minulosti a budoucnosti přesahující aktuální přítomnost a vznášející se nad veškerým reálným prostorem.

Strach, že bude odhalena jeho národní a jazyková příslušnost, autora v té části cestopisu, ve které se pohybuje na území Uher, nepřetržitě nutí brát na sebe mimikry, což v daném případě znamená Kollárovu snahu rozptýlit podezření představitelů antikultury, že účelem jeho cesty by mohlo být vytvoření moderního slovanského národa. Jako jedna z nejlépe fungujících technik takového kamufláže se narátorovi osvědčuje vědomý návrat z období modernity opět k alteritě. Z kulturního hlediska to ve vědomí znamená znovuoživení člověka typu *Hungarus* a z jazykového hlediska zdůrazňování role kulturního dorozumivacího prostředku společného pro celé Uhry, totiž latiny. Poněkud zapeklité je i řešení otázky církevní převahy zadunajského katolického prostředí – Kollár se s tímto problémem vyrovnává zamlčením své evangelické identity, přičemž maskované kulturní tažení, do něhož se pouští, nechává takřikajíc vyvěrat z jednoty středověkého katolicismu. V zájmu dosažení svého cíle předstírá, že ho zajímají jak raně středověké slovanské, tak středověké i barokní architektonické památky, a v souladu s tím také vzápětí začne pořizovat kopii rukopisu ze zalaapátské knihovny, věnovaného právě tomuto tématu.

Rovněž osvobození slovanské kulturní krajiny má sloužit i jiná zbraň z argumentačního arzenálu autora cestopisu, konkrétně to, že poukazuje na právě vznikající systém ochrany kulturního dědictví velkých západoevropských národů. Kollár zdůrazňuje, že tyto národy chrání *svaté pozůstatky* „*před větrem, deštěm a jinými nehodami ohradou a střechou*“.

Za další prostředek k osvobození krajiny můžeme považovat „zpytování starožitností“, protovědeckou disciplinu předcházející moderní filologii a archeologii, které se náruživě věnoval i Kollár. S pomocí moderních filologických prostředků a autentických pramenů, například citováním salzburského kronikáře, včlení dědictví Mosaburgu zpět do německé kulturní historie, čímž je vysvobodí ze zajetí nevědomosti barbarského východního národa. Přesnou dokumentaci a zveřejněním půdorysu zalavárských ruin narátor zachycuje stav, v němž pozůstatky viděl, což umožňuje, aby od té chvíle byla každá změna patrná a aby se tudíž dal zjistit i její původce a důvod.

A konečně využívá i prostředků politického ovlivňování/lobbingu, neboť se v zájmu zachování zalavárských zboženin v neporušeném stavu obrací v německém dopise k osobnosti z nejmocnějších, kterou nebyl nikdo menší než Ferenc Deák, tehdy úředník *Saladské stolice*. (Český text dopisu samozřejmě komponuje do svého cestopisu.)

Nehybnost jako obecná vlastnost prostoru a řada pohybů vykonaných vypravěčem spolu vstupují do vztahu složitých vzájemných interakcí, k nimž ještě přistupuje značný počet psychologických momentů, díky kterým můžeme vydedukovat, v jakých různých rolích a maskách (převlecích) autor knihy vystupuje. Hned na první zastávce, ve Veszprému, bije do očí jeho narcistická dokonalost, když v poznámce pod čarou sděluje mladým Slovákům, dává jim sám sebe za následovníhodný příklad, jak výborně kreslí a co všechno, počínaje Kremnicí a tímto *Cestopisem* konče, dosud nakreslil. Později se nám představí jako osvícený demokrat, když ho osloví sedláci z Nagyvelegu a chytají ho za ruku, aby mu ji políbili. Tomuto projevu feudálních vztahů se vypravěč brání a vysvětluje to tím, že líbání rukou mezi muži nikdy nemohl vystát. Ještě předtím ale poučí ředitele veszprémského kúru, který je původem z Olomouce, aby se při hovoru s ním nestyděl používat svůj mateřský český jazyk. Etymologický rozbor topografického názvu Keszthely už nám podává velký jazykovědec, který pojmenování města odvozuje od slova „kostel“, zatímco „*szluznodvorského*“ Bogyaiho, zalavárského faráře Adalberta Göncze a benediktinského administrátora Gáspára Salesia přemlouvá k zastavení těžby kamene na památném zbořeníšti Zalaváru zanícený apoštol staroslovanských kulturních tradic. V této roli se nechává užít v bezmála extatickém stavu, kdy má podobně jako Kristus naladěnou mysl „*k jakési slavné přísnosti a svatě směřlosti*“²³, s níž vyhání z chrámu kupce. Následující věty pronáší dobře informovaný čtenář novin a praotec ochrany kulturních památek, který varuje před napodobováním pařížského příkladu, neboť, jak tvrdí, staré budovy a „*zsutiny*“ ve francouzské metropoli ničí lichváři spekulující s pozemky. Na příští stránce pak už jako slovanský Schliemann kope, měří a kreslí, aby slovanská Trója nemohla být kámen po kameni roznesena.

Kollár tedy dekonstruuje a konstruuje. Boří strukturu maďarské krajiny, aby se z její textury vyloupila zapomenutá slovanská kulturní krajina. A odkrytou slovanskou kulturní krajinu se poté pokouší vyjmout z maďarského prostředí, aby ji mohl začlenit do prozatím ještě neexistující, imaginární Slávie.

Tato série úmyslů a úkonů narátora v maďarském prostředí bezděky nutí k tomu, aby se neustále skrýval pod mimikry, což jednak pomáhá rozvíjet vypravěče, který každou chvíli hraje jinou roli a nasazuje si jinou masku, současně s tím však mimikry původního narátora zakrývají, a v důsledku toho podstatným způsobem deformují jeho tvář. Ze zahaleného těla a tváře pokřivené maskami vzniká imaginární bytost, která už vlastně vůbec není totožná s tím, kým byla původně, vždyť kdyby pohlédla do zrcadla, uviděla by v něm místo svého obličej jen posmrtnou masku. V tomto smyslu můžeme prohlásit, že cestopis, stejně jako jakákoli autobiografie – jak říká Paul de Man – „nakolik rekonstruuje, natolik i ochuzuje a zbavuje tvaru. (...) tají, že má na svědomí deformaci duchovní tváře.“²⁴

23 „a já sám byl jsem jako u vytržení, že sem stál na té samé půdě, na které někdy nohy Priwiny, Kocela, Methoda a Braclawa stály a kráčely. To mysl mau ladilo k jakési slavné přísnosti a swatě směřlosti u prostřed těchto bořitelůw a kazitelůw, ale wěru i k bolu a smutku, který jen tím neystřízliwějším sebeopanowáním ublahán a ututlán býti mohl, anť bych téměř hotow byl býwal w rozhorlenosti swé příklad Onoho následowati, jenž ze chrámu Jeruzalemského kupce a prodawače wyháněl říka: Dům můg dům modlitby jest, nečiňtež z neho peleš rušitelsskau!“ Kollár, c. d., s. 10.

24 MAN, Paul de: *The Rhetoric of Romanticism*, New York : Columbia University Press, 1984.

Literatura

- EBERHARD, August Gottlob: *Italien wie es mir erschienen ist I – II*. Halle: E. Heynemann, 1832.
- DENON, Dominique Vivant: *Reise in Nieder- und Ober-Aegypten, waehrend der Feldzüge des Generals Bonaparte. Aus dem Französischen übersetzt und mit einigen Anmerkungen begleitet von Dieterich Tiedemann fürstl. hessischem Hofrath und Professor der Philosophie in Warburg. Mit acht Kupfern*. Berlin : in der Vossischen Buchhandlung, 1803.
- DENON, Dominique Vivant: *Voyage dans la Basse et Haute-Égypte pendant les campagnes du général Bonaparte I – II*. 1802.
- FITZON, Thorsten: *Reisen in das befremdliche Pompeji. Antiklassizistische Antikenwahrnehmung deutscher Italienreisender 1750 – 1870*. Berlin – New York : Walter de Gruyter, 2015.
- FÖRSTER, Ernst Joachim: *Handbuch für Reisende in Italien*. München : 1840. ; *Handbuch für Reisende in Italien von dr. Ernst Förster. Vierte verbesserte und vermehrte Auflage. Mit einer Wegweiser für Leidende von Dr. Rudolf Wagner Professor der Medizin in Göttingen. Mit vielen Karten und Plänen*. München : Literarisch-artistische Anstalt der J. G. Cotta'schen Buchhandlung, 1848.
- GOETHE, Johann Wolfgang von: *Utazás Itáliában*. Budapest : Magyar Helikon, 1961.
- KISS SZEMÁN, Róbert: *Slovanský Goethe v Pešti. Národní emblematicismus stredoevropských Slovanů*. Praha : Akropolis, 2014.
- KNAPP, Éva: *Irodalmi emblematika Magyarországon a XVI – XVIII. században*. Budapest : Universitas Könyvkiadó, 2005.
- KOLLÁR, Ján: *Cestopis obsahující cestu do Horní Italie a odtud přes Tyrolsko a Baworsko, se zvláštním ohledem na slawjanské živly roku 1841. konanau a sepsanau od Jana Kollára S Wyzobrazeními a Přílohami též i se Slowníkem slawjanských umělcůw všech kmenůw od neystarších časůw k nynějšímu věku, s krátkým životopisem a udáním znamenitějších, zvláště národních, wýtworkůw*. W Pešti : Tiskem Trattner Károlyiho, 1843.
- KOLLÁR, Ján: *Ueber die literarische Wechselfeitigkeít zwischen den verschiedenen Stämmen und Mundarten der slawischen Nation. Von Johann Kolár (Aus dem Slawischen, in der Zeitschrift Hronka gedruckten, ins Deutsche übertragen und vermehrt vom Verfasser.)* Pesth : Gedruckt mit von Trattner-Károlyischen Schriften, 1837.
- KOLLÁR, Ján: *Wýklad čili Přjmětky a Wyswětlivky ku Sláwy Dceře. S obrazy, s mappau a s Přjdwkem drobnějšich básnj rozličného obsahu, od Jana Kollára*. W Pešti : tiskem Trattnera a Károliho, 1832.
- MAN, Paul de: *Az önéletrajz mint arcrongálás*. In: *Pompeji*, roč. 8, 1997, č. 2 – 3. Dostupné na: <http://www.irodalomelmelet.atw.hu/deman.pdf>. (Datum stažení: 20. 04. 2016).
- ROSZAK, Thodore: *The Making of a Counter Culture. Reflections on the Technocratic Society and Its Youthfull Opposition*. Berkeley – Los Angeles – London : University of California Press, 1969.

Róbert Kiss Szemán, PhD.
Filozofická fakulta Univerzity Loránda
Eötvösa
Ústav slovanskej a baltskej filológie
Katedra slovanskej filológie
Múzeum krt. 4/D
1088 Budapest
Maďarsko
e-mail: kiss.szeman.robort@gmail.com